

FEDERAȚIA RUSĂ ȘI TURCIA ÎN TRE COOPERARE ȘI CONFLICT ÎN REGIUNEA MĂRII NEGRE

Prefață de Ioan MIRCEA PASCU
Postfață de Miruna BUTNARU-TRONCOTĂ

INSTITUTUL EUROPEAN
2022

Cuprins

Lista abrevierilor / 9

PREFAȚĂ / 13

INTRODUCERE / 15

- a. Motivația alegerii temei / 15
- b. Noutatea și actualitatea temei / 16
- c. Obiectivele studiului / 17
- d. Întrebările de cercetare și ipoteza / 18
- e. Metodologie / 18
- f. Limitele cercetării / 23

CAPITOLUL I. REZUMATUL LITERATURII DE SPECIALITATE / 25

Introducere / 25

- 1.1. Perspectiva cercetătorilor ruși / 26
- 1.2. Perspectiva cercetătorilor turci / 38
- 1.3. Perspectiva cercetătorilor internaționali / 52
- 1.4. Perspectiva cercetătorilor internaționali privitor la implicațiile raporturilor ruso-turce asupra relației Turcia-NATO / 68
- Concluzii / 76

CAPITOLUL II. CADRUL TEORETIC / 79

Introducere / 79

- 2.1. Cooperarea și conflictul din perspectivă neoliberală / 80
- 2.2. Interdependența Complexă / 81
- 2.3. Critici aduse teoriei Interdependența Complexă / 89
- 2.4. Raționamentul utilizării teoriei Interdependența Complexă / 91
- 2.5. Testarea în studii anterioare a relației de Interdependența Complexă dintre Federația Rusă și Turcia / 95
- Concluzii / 102

CAPITOLUL III. IMPORTANȚA STRATEGICĂ A MĂRII NEGRE ȘI ISTORIA RELAȚIILOR RUSO-TURCE / 103

Introducere / 103

- 3.1. Istoria și importanță strategică a regiunii Mării Negre / 103
- 3.2. Cronologia relațiilor ruso-turce / 107
 - 3.2.1. Perioada de contestare a puterii otomane în Marea Neagră / 107

- 3.2.2. Perioada interbelică / 109
- 3.2.3. Perioada postbelică / 111
- 3.2.4. Perioada Războiului Rece – limitele conflictului și cooperării / 112
- 3.2.5. Coordonatele relațiilor ruso-turce după disoluția URSS / 117
- 3.2.6. Era Erdogan-Putin / 119

Concluzii / 121

CAPITOLUL IV. COOPERAREA RUSO-TURCĂ ÎN DOMENIILE ENERGETIC ȘI MILITAR / 123

Introducere / 123

4.1. Coordonatele cooperării ruso-turce în domeniul economic / 124

4.2. Domeniul energetic / 131

- 4.2.1. Strategia energetică a Turciei / 131
- 4.2.2. Strategia energetică a Federației Ruse / 132
- 4.2.3. Gazoductul TurkStream / 134
- 4.2.4. Centrala Nucleară de la Akkuyu / 140

4.3. Domeniul militar / 145

- 4.3.1. Scurt istoric al cooperării militare dintre Federația Rusă și Turcia / 145
- 4.3.2. Strategia de apărare lansată de Turcia în anul 2000 – distanțarea de NATO și apropierea de Federația Rusă / 148
- 4.3.3. Procurarea de către Turcia a unor sisteme de apărare aeriană / 150
- 4.3.4. Afacerea S-400 Triumph / 153

Concluzii / 162

CAPITOLUL V. AMBIVALENȚA COMPETIȚIE-COOPERARE ÎN RELAȚIA BILATERALĂ RUSO-TURCĂ / 163

Introducere / 163

5.1. Cooperarea și competiție în Caucaz / 163

- 6.1.1. Caucazul de Sud / 164
- 5.1.2. Caucazul de Nord / 190

5.2. Cooperare și competiție în Ucraina / 195

5.3. Cooperare și conflict în Siria / 211

- 5.3.1. Implicațiile de securitate ale conflictului din Siria asupra Mării Negre / 211
- 5.3.2. Primăvara Arabă / 213
- 5.3.2. Implicațiile intervenției ruse în **conflictul din Siria** asupra relației bilaterale ruso-turce / 216
- 5.3.3. Incidentul aviatic din noiembrie 2015 și „**Războiul Rece Ruso-Turc**” / 219
- 5.3.4. Tentativa de lovitură de stat **din Turcia (2016)** – factor favorizant al reluării și intensificării relațiilor **bilaterale ruso-turce** / 223

Concluzii / 227

CAPITOLUL VI. EVOLUȚIA RELAȚIEI TURCIA-NATO ȘI OPERAȚIUNILE SUBVERSIVE RUSE DE SUBMINARE A ACESTEIA / 229**Introducere / 229****6.1. Relația Turcia-NATO – „întâietatea interesului național” / 229****6.2. Acțiunile subversive ale Kremlinului menite să genereze clivaje la nivelul relației Turcia-NATO / 241****Concluzii / 253****CONCLUZII FINALE / 255****Anexe / 261****Bibliografie / 267****Postfață / 293**

*Capitolul I***REZUMATUL LITERATURII DE SPECIALITATE****Introducere**

Dinamica relațiilor ruso-turce este de o complexitate ridicată, existând un număr mare de dosare de cooperare/conflict în regiunea Mării Negre și mai multe niveluri de analiză. Pentru a avea o bază solidă de plecare în studiul pe care îl realizăm, am selectat cele mai relevante lucrări de specialitate ale cercetătorilor care au studiat dinamica relațiilor în Regiunea Mării Negre. Pentru ca cercetarea să aibă un nivel ridicat de obiectivitate și vină în sprijinul dezvoltării unei perspective novatoare, am inclus în capitolul rezervat literaturii de specialitate lucrări în care relația bilaterală ruso-turcă a fost studiată din mai multe perspective. Cu alte cuvinte, gradul de omogenitate al lucrărilor care au stat la baza cercetării pe care o întreprindem este unul relativ mic. Pentru a avea o imagine cât mai clară a modului în care a fost analizată relația dihotomică de cooperare-conflict dintre Federația Rusă și Turcia în Regiunea Mării Negre am utilizat trei categorii de cercetări/autori.

În prima categorie i-am inclus pe cercetătorii ruși, parte dintre aceștia exponenți ai mediului academic din Federația Rusă, pentru a stabili care este abordarea rusă privind relația bilaterală cu Turcia și abordarea privind dinamica de securitate din Marea Neagră. În cea de-a doua categorie se regăsesc specialiștii turci, exponenți ai mediului academic turc sau membri ai unor organizații afiliate Ministerului Afacerilor Externe din Turcia. Similar ca în cazul cercetătorilor din Federația Rusă, izolarea cercetătorilor turci ne oferă date privind modul de raportare al Turciei la relația bilaterală cu Federația Rusă și la dinamica jocului geopolitic din Marea Neagră. În cea de-a treia secțiune a literaturii de specialitate am inclus autori din afara spațiului rus și turc, pentru a evidenția modul în care este abordată relația bilaterală ruso-turcă de specialiști care nu sunt influențați în mod direct de politicile statelor de care aparțin sau care nu reacționează în funcție de anumite simpatii.

Având în vedere importanța pe care o acordăm în această cercetare implicațiilor pe care le are cooperarea ruso-turcă asupra relației dintre Turcia și NATO, în ultimul capitol al literaturii de specialitate vom prezenta lucrări care au abordat relația Turcia NATO. Ulterior evidențierii principalelor rezultate obținute de cele patru categorii de autori/cercetări, în cazul fiecărei categorii am

prezentat principalele idei și abordări. La finalul capitolului rezervat literaturii de specialitate am realizat o analiză în care am prezentat diferențele de abordare și ideile comune ale cercetătorilor ruși, turci și din alte zone geografice.

Cercetarea pe care o întreprindem vizează înțelegerea și identificarea resorturilor care animă raporturile dintre Federația Rusă și Republica Turcia în domeniile politic, economic și militar, precum și potențialul acestora de a impacta politica externă și deciziile strategice adoptate de cele două state.

1.1. Perspectiva cercetătorilor ruși

Andrey Kortunov, în lucrare *Russia–Turkey Relations Need a Stronger Foundation*, opinează că situații precum „Războiul Rece Ruso-Turc din 2015-2016” reliefează unicitatea relației bilaterale ruso-turce. Situația menționată evidențiază fragilitatea relației Moscova-Ankara și, concomitent, setul complex de elemente care interconectează cele două țări. Autorul apreciază că atât Moscova cât și Ankara vor acorda în viitorul previzibil o importanță deosebită condiției relației bilaterale, în parte această abordare fiind emanația contactelor diverse și extensive. Andrey Kortunov susține că sectoare precum comerțul și investițiile, energia, construcțiile, precum și interacțiunile vibrante din domeniile umanitar și cultural facilitează menținerea dialogului bilateral¹.

Totodată, Andrey Kortunov consideră că acțiunile unor actori externi globali (UE, NATO și SUA) și regionali (Iran, statele din Golf și Israel) vor avea un impact substanțial asupra modului de purtare a raporturilor bilaterale ruso-turce. Autorul apreciază că actori externi precum cei menționați anterior au capacitatea de a determina o intensificare a relației bilaterale Moscova-Ankara sau o răcire a acesteia, ca urmare a alternativelor de cooperare strategică, politică și economică pe care le pot propune celor două state. De asemenea, autorul atrage atenția asupra faptului că anvergura cooperării dintre Federația Rusă și Turcia este în strictă dependență de variabile precum emergența terorismului internațional, fluctuații ale prețului hidrocarburilor și energiei, volatilitatea economiei și sistemului financiar global².

În articolul *Russia's Foreign Policy in 2021: Fourteen Practical Tasks*, Andrey Kortunov susține că unul dintre obiectivele prioritare ale Kremlinului în anul 2021 este evitarea apariției unor **clivaje la nivelul relației cu Turcia**. Conform autorului, Ankara continuă să **fie un partener important pentru Federația Rusă**, cu toate că nu împărtășesc **aceleași viziuni** privitor la situații

¹ Andrey Kortunov, *Russia–Turkey Relations Need a Stronger Foundation*, Russian International Affairs Council, 08 august 2018, [Online], Disponibil la: <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/russia-turkey-relations-need-a-stronger-foundation/>, [Accesat la data de: 10.02.2021].

² *Ibidem*.

precum conflictul din Siria și Libia, evoluțiile din Estul Mediteranei, conflictul din Nagorno-Karabakh, statutul Peninsulei Crimeea ș.a. Andrey Kortunov consideră că Ankara va putea să își implementeze strategiile de politică externă în regiunile menționate doar dacă va reuși să prevină eventuale conflicte/tensiuni cu Moscova și, în același timp, dacă cooperarea cu statul turc nu va presupune recurgerea la concesii substanțiale din partea Kremlinului³.

Andrey Kortunov, în articolul *Recep Tayyip Erdogan in a Russian Minefield*, consideră că apropierea ce a avut loc în ultimii ani între Federația Rusă și Turcia se datorează faptului că cele două state își fundamentează politica internă și externă pe baze ideologice oarecum similare. De asemenea, autorul este de părere că Moscova și Ankara au multe interese comune și/sau convergente, completându-se și cooperând în varii domenii – energie, turism, transporturi, cercetare tehnico-militară ș.a. În pofida celor anterior menționate, Andrey Kortunov atrage atenția asupra faptului că relația bilaterală dintre cele două țări prezintă un grad ridicat de fragilitate și inconsistență. În accepțiunea autorului, Federația Rusă și Turcia sunt, simultan, atât parteneri, cât și competitori, iar unele situații oponeți direcți. Andrey Kortunov atrage atenția asupra faptului că nivelul de încredere dintre Vladimir Putin și Recep Tayyip Erdogan este unul relativ scăzut, iar fricțiunile apărute în relații dintre Moscova și Ankara sunt exploatate activ de către state care resping ideea transformării relației bilaterale ruso-turce într-un parteneriat strategic autentic⁴.

În articolul menționat anterior, Andrey Kortunov prezintă elemente de noutate ce impactează relațiile bilaterale ruso-turce, printre care și promovarea într-o manieră agresivă de către Turcia, pe teritoriul statului rus, a pan-turcismului. În acest context, autorul atrage atenția asupra faptului că establishmentul politic al statului rus este alarmat de posibilitatea ca Ankara să recurgă la promovarea pan-turcismului în Caucazul de Nord și Regiunea Volga, areale unde populațiile turcice de religie musulmană sunt predominante⁵.

În accepțiunea lui Andrey Kortunov, temerile decidenților politici ruși s-au accentuat în special în contextul creșterii importanței acordate de președintele turc Recep Tayyip Erdogan religiei islamice în procesul de formulare a politicii interne. Totodată, autorul consideră că factorii decizionali ai statului rus sunt preocupați de faptul că politicile actualului președinte al Turciei s-au înde-

³ Andrey Kortunov, *Russia's Foreign Policy in 2021: Fourteen Practical Tasks*, Russian International Affairs Council, 21 decembrie 2020, [Online], Disponibil la: https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/russia-s-foreign-policy-in-2021-fourteen-practical-tasks/?sphrase_id=72816862, [Accesat la data de: 17.02. 2021].

⁴ Andrey Kortunov, *Russia's Foreign Policy in 2021: Fourteen Practical Tasks*, Russian International Affairs Council, 02 octombrie 2020, [Online], Disponibil la: https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/recep-erdogan-in-a-russian-minefield/?sphrase_id=72816862, [Accesat la data de: 17.02.2021].

⁵ *Ibidem*.

părtat de principiile statului secular, promovate de Mustafa Kemal Atatürk, și că pan-turcismul este promovat în tandem cu islamul politic. În acest context, în rândul exponenților establishmentului politic de la Kremlin există temeri considerabile privind potențiale evoluții din Caucazul de Nord, care ar putea aduce atingere securității naționale sau repercuta asupra unității teritoriale a statului rus⁶.

De asemenea, Andrey Kortunov susține că în rândul elitelor din Turcia există facțiuni rusofobe care promovează la nivelul opiniei publice mesaje anti-ruse, cu scopul de a determina cetățenii turci să se opună apropierii dintre Ankara și Moscova. În contrapartidă, autorul evidențiază faptul că o serie de grupuri de interese din Federația Rusă recurg la acțiuni menite să împiedice intensificarea relațiilor ruso-turce, reanimând sentimente anti-turce, care, de-a lungul timpului, s-au temperat într-o manieră considerabilă⁷.

Ruslan Mamedov și Grigory Lukyanov, în articolul *Russia and Turkey: Approaches to Regional Security in the Middle East*, atrag atenția că în materie de chestiuni regionale și/sau globale nu există obstacole insurmontabile în fața cooperării bilaterale și că cele două, acestea fiind dispuse să izoleze problematicile generator de conflict, în condițiile existenței unor oportunități generatoare de câștiguri reciproce⁸.

În opinia celor doi autori, dinamismul și intensitatea relației ruso-turce a atins cote fără precedent în secolul XXI. Totodată, aceștia consideră că implicarea activă a Federației Ruse în jocurile geopolitice din Orientul Mijlociu nu constituie o amenințare de ordin strategic pentru interesele regionale sau globale ale Turciei. Totodată, Ruslan Mamedov și Grigory Lukyanov consideră că parteneriatul dintre Federația Rusă și Turcia este unul pragmatic, fără conținut ideologic și fără a fi influențat de evoluții globale sau moșteniri istorice. Cei doi autori apreciază că anvergura cooperării ruso-turce generează beneficii mutuale și că acestea au capacitatea de a propune statelor din Orientului Mijlociu o alternativă, opozabilă celei occidentale⁹.

Pavel Shlykov, în lucrarea *Russian-Turkish Relations in the Wider Black Sea Region: Cooperation and Competition*, susține că relația bilaterală ruso-turcă în Regiunea Extinsă a Mării Negre este multifacțată, impactând mai multe domenii: securitate, politic, economic și cultural. Totodată, autorul afirmă că deși relația bilaterală ruso-turcă este caracterizată de un nivel ridicat de cooperare,

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Ruslan Mamedov și Grigory Lukyanov, *Russia and Turkey: Approaches to Regional Security in the Middle East*, în DEEPENING RUSSIA-TURKEY RELATIONS, nr. 41/2019, Russian International Affairs Council and The Center for Strategic Research of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey, Moscova, 2019, p. 55.

⁹ *Ibidem*.

competiția fiind la rândul ei o constantă a relației. Cu alte cuvinte, raporturile bilaterale dintre Ankara și Moscova implică concomitent interdependență, interconectare și competiție. Pavel Shlykov consideră că nivelul ridicat de cooperare dintre Federația Rusă și Turcia este favorizat de viziunile comune ale elitelor conducătoare ale celor două state în ceea ce privește ordinea globală și modul de purtare a relațiilor internaționale. În opinia sa, liderii celor două state sunt partizanii existenței unei ordini globale policentrice, care (teoretic) ar trebui să favorizeze interacțiunile (globale și regionale) dintre state care intenționează să devină poli de putere¹⁰.

Cât privește contextul geopolitic regional extins, Pavel Shlykov consideră că focarele de conflict din Orientul Mijlociu, în care Federația Rusă și Turcia sunt implicate direct sau afectate într-o măsură considerabilă sunt deosebit de relevante în economia relației bilaterale. Pavel Shlykov consideră că așa-numitul „Război Rece” dintre Federația Rusă și Turcia (din perioada noiembrie 2015-iulie 2016) demonstrează fragilitatea parteneriatului strategic dintre Ankara și Moscova. Totodată, autorul atrage atenția asupra rapidității cu care relația bilaterală a decăzut de la nivelul de parteneriat strategic la cel de confruntare politico-economică¹¹.

Pavel Shlykov subliniază și faptul că, în pofida progreselor evidente ce au marcat relația economică bilaterală dintre Federația Rusă și Turcia, aceste evoluții nu au facilitat emergența unor cadre instituționale pentru promovarea cooperării economice regionale. Autorul consideră că Organizația de Cooperare Economică la Marea Neagră, înființată în anul 1992 la inițiativa Ankarei, constituie mai degrabă un cadru ce favorizează dialogul diplomatic și nu un instrument specializat în elaborarea deciziilor cu implicații de ordin strategic¹².

Cât privește sectorul energetic, Pavel Shlykov opinează că strategia liderilor turci vizează transformarea țării într-un hub energetic internațional, în pofida faptului că statul turc nu deține zăcăminte de hidrocarburi. În opinia autorului, establishmentul politic de la Ankara vizează construirea de legături de durată între principalii producători de hidrocarburi din regiune (Federația Rusă și statele caspice) și consumatorii europeni. În acest context, Pavel Shlykov consideră că proiectul ruso-turc TurkStream are o dublă însemnătate pentru Ankara. Pe de o parte, statul turc își asigură necesarul de gaz pentru consumul propriu¹³, dar, în același timp, facilitează exportul unor cantități considerabile către state europene precum Bulgaria și Ungaria¹⁴.

¹⁰ Pavel Shlykov, *Russian-Turkish Relations in the Wider Black Sea Region: Cooperation and Competition*, în DEEPENING RUSSIA-TURKEY RELATIONS, nr. 41/2019, Russian International Affairs Council and The Center for Strategic Research of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey, Moscova, 2019, pp. 71-86.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ La un preț mai mic decât gazele importate de Turcia din Iran sau Azerbaijan.

¹⁴ Pavel Shlykov, *op. cit.*, pp. 71-86.